

проф. д-р ик.н. МИХАИЛ ДИНЕВ
УНСС

Дипломиран експерт-счетоводител,
Регистриран одитор

Михаил Динев е роден на 15.12.1935 година в гр. Ямбол. Утвърден е за професор от ВАК през 1987 г.

Преподава Икономически анализ, Управленски контрол, Одитинг, Обща теория на счетоводството. Проф. д-р на ик.н. Михаил Динев има над 300 публикации в областта на контрола, счетоводството, икономическия анализ, икономика на извънпроизводствена сфера, управление, одитинг и др.; множество участия с доклади на научни конференции с международно участие. Бил е ръководител катедра „Финансов контрол“ от 1975 до 2000 г., ректор на УНСС 1989 – 1990 г., декан на Финансово-счетоводен факултет 1998 – 2000 г., ректор на Славянския университет 1997 – 1998 г., ректор на Висшето училище по застраховане и финанси до 2005 година. Избиран е за председател на Сметната палата на РБ от Великото народно събрание – 1990 година.

Проф. Динев е ръководител на първата българска делегация на 13-ия Конгрес на ИНТОСАЙ (Световната организация на сметните палати), където е избран за зам.-председател на конгреса през 1989 година в Западен Берлин. През 1990 година е ръководител и на българската делегация за основаването на ЕВРОСАЙ (Европейска организация на сметните палати) – Испания. През същата година е ръководител на българската делегация в Париж за основаването на Европейската банка за развитие.

Той ръководи смесена група от специалисти от ЕС и България за разработване и внедряване на децентрализирана система за управление на средствата по Европейските фондове.

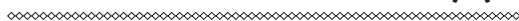
От 2004 до 2011 година е председател на Института на дипломираните експерт-счетоводители в България.

Проф. Динев е бил омбудсман на УНСС и председател на Научната комисия по икономическите науки при ВАК, както и член на Президиума на ВАК.

Биографията на проф. д-р на ик.н. Михаил Динев е публикувана в „Кой, кой е“ на Американския биографичен институт. Повечето от неговите публикации са в библиографската справка на Конгресната библиотека на Вашингтон.

За изключително големите му заслуги към Република България в областта на финансово-контролната система и по повод неговата 75-годишнина е награден с орден „Стара планина“ – втора степен.

ВЛАСТ, УПРАВЛЕНИЕ И КОНТРОЛНА СРЕДА

Резюме

*Студията представя зависимостите власт – контрол и като следствие – тяхното влияние върху съвременното състояние на контрола, в т.ч. и на одита. В световната литература темата за властта представлява огромен интерес, което е логично, като се знае нейната същност на **влияние** в обществения живот. Формите на власт, избрани като най-често срещани, се оценяват според тяхната възможност да съдействат на социалния напредък. Като част от властовите прояви се приема и контролът, доколкото той е и властово олицетворение при конкретни условия. Контролът се появява и проявява като следствие от определена форма на власт, той е и своеобразна форма на власт, като възможност да оказва влияние върху обществени прояви.*

Приетата постановка, че контролът е и власт, е основание да се направи кратка дисекция на неговото състояние в днешно време с някои предположения за утрешните времена. Стремещът е умерено критично да се оценят големите възможности за силно открояване на контрола, в т.ч. и на одита, в напредъка на социалния прогрес.

Prof. Mihail Dinev, PhD

University of National and World Economy, Sofia

Certified Public Accountant

Registered Auditor

AUTHORITY, MANAGEMENT AND THE CONTROL ENVIRONMENT

Summary

*The paper discusses the relationships between authority and control and, as a consequence, their impact on the current status of control, including audit. In world literature, the theme of authority is the focus of great interest which is only reasonable knowing its nature of **influence** over public life. Forms of authority,*

selected as most common, are assessed according to their ability to facilitate social progress. Control is considered to be a part of the expression of authority as far as it is also an embodiment of power under certain conditions. Control originated and emerged as a consequence of a definite form of authority and it is also a specific form of authority as the capacity to exert influence over public activities.

The adopted concept that control is also authority provides the grounds for making a brief analysis of its today's status with an outlook about future developments. The authors seek to assess with moderate criticism the great opportunities of highlighting the impact of control, including audit, on social progress and development.

ВЛАСТ, УПРАВЛЕНИЕ И КОНТРОЛНА СРЕДА

***Най-болезненото е да притежаваш
много знания, но без власт /Херодот/***

***Обратното е не по-малко болезнено. Пази божие от общество, което
се управлява само с власт. [5]***

1. СЪЩНОСТ НА ПРОБЛЕМА

Неизбежна е тази тема за изследването на контрола. Не е необходимо да се познават тънкостите на теорията на контрола, за да се знае, че контролното въздействие е възможно само при наличието на определена власт, каквато и да е тя (както и да е постигната), така както всеки управленски процес е следствие от формата на власт. Стремленията за власт са погивали империи, въздигали са нищожества и са погубвали величия, разделяли са приятели и са събирали врагове. Вероятно това е основанието да се приема от автори по темата, че „в човека генетично е заложена потребността от притежаване на власт“ [6, с. 223], олицетворявано от върховенството в социалното управление до най-малката клетка на социалния организъм. Наложена чрез сила или като израз на всеобща (народна) воля, властта показва своите качества от начина, по който се употребява. Приеман или хулен, Макиавели [8] създаде най-ярка представа за този необикновен феномен на човешкото развитие, разкривайки тайните на придобиването на власт и нейната употреба за добро или зло, водеща до разцвет или упадък. Ето защо темата за властта и управлението като нейно про-

дължение в реална среда е винаги **актуална**, множество са изследванията и доказателствата за нейните видове и форми на проявление. За институциите и за отделните разновидности на контрола интересът е взаимен, защото, както се разбира от представеното изследване, правото на контрол произтича от формите на власт, но и властта има потребност от контролно въздействие, което дава основание да се заключи, че контролът е също власт. **Целта** на изследването на подобна тема е да се установят принципните характеристики на двете страни (власт и контрол), да се открият възможностите да се осъществява ефективен контрол при различните форми на власт. Постигането на тази цел не е възможно само от едно изследване, още повече че контролът е с ярко изразена социална характеристика и всяко негово проявление може да се характеризира със специфични **задачи** на изследването.

В по-ново време своеобразна дисекция на властта прави Гълбрайт с книгата си „Анатомия на властта“ [4], както и още множество автори са изследвали от различна гледна точка характерните особености на властта. Значително по-лаконично е определението на **властта като въздействие върху поведението на други**, представено в „Основы менеджмента“ [10].

Както при посочените автори, така и в множество още изследвания се откроява връзката между власт и управление (в т.ч. и функциите на управление), въпреки че в ежедневната употреба тези понятия обикновено се покриват. И ако все пак властта е влияние върху поведението на други, това ще означава, че са налице две страни – обладаващи правото за влияние и „другите“. За едната страна е трудно да се намерят обобщаващи характеристики, освен завоюваното право (по различен начин – насилствено или доброволно), но за „другите“ е ясно, че това е поведението на цялата структура на социално управление, в т.ч. отделните групи (колективи), системи и личности в тях. От това каква форма на управление ще се избере, как изобщо ще се организира управленският процес, се определя качеството на упражняваната власт, нейната устойчивост, в т.ч. и полезност за обществото. Както е известно, от икономическа гледна точка, правото на власт в дадена икономическа структура (предприятие) се определя от размера притежавана собственост. Това е и правото на контрол в зависимост от притежаваните над 50% от акционерния капитал. Самото управление в корпоративната система се осъществява от назначени лица, които преобладаващо не са акционери. От резултатите, постигнати от управляващите, се определя тяхното бъдеще в корпорацията, което, разбира се, се оценява от притежаващите право на власт, в т.ч. и на контрол. Това, както е известно, има множество положителни ефекти, но не изключва и своите отрицателни проявления, като типичния случай с корпорацията „Енрон“, където

управляващите корпорацията са представяли изкуствено завишени размери печалби, които от своя страна повишават стойностите на акциите и така постигат благоприятното „право на влияние“ върху бъдещето им поведение. И цялата трагична последица се заключава в едно определение: корпоративната власт не е осигурила достатъчно ефективен контрол. Казано още по-точно: корпоративната власт е оставила контролът да е свързан с интереса на управлението, а не с интереса на властта. Този момент заслужава по-подробно разглеждане.

Управлението, както и контролът като управленска функция се осъществяват в зависимост от целите на действащата власт. Добра или лоша, силна или слаба, властта е определящото начало за формите и проявите на управление и на контрола в него. Ако спрем до тук, ще се разбира, че управлението и контролът са обект на власт и са в изключителна зависимост от нея. Така е, макар и не съвсем.

На първо място, управлението като обект на власт и в зависимост от характера и волята на властимащите осъществява своите функции за постигане на избраните цели. В този смисъл управлението е решаващ фактор за стабилността на властта и всяка власт, която се стреми да е силна и трайна, трябва да търси стабилизиране на управлението, а не обратно. Изглежда парадоксално, но е и абсурдно да се искат увеличени правомощия за властта, вместо да се търсят подходи за стабилизиране на обекта на власт, преди всичко на управлението [10, с. 220 и следв.]. Единственият начин властта да постигне това е чрез упражнявания контрол. Кое то вече означава, че **контролът се явява своеобразна форма на власт**, доколкото оказва влияние върху поведението на „другите“ или по-точно оценява поведението на „другите“. И в зависимост от това колко точно се спазва това правило, толкова повече ефективен е контролът. Неговата непосредствена връзка с властта и пряката зависимост от нея оказват влияние за усъвършенстване на управленския процес. От това произтича и правото на контрола да оказва влияние и оценява качеството на взетите управленски решения като норма за поведение на системите. Обобщено, контролът се явява не само управленска функция, но и оценъчна функция в интерес на упражняваната власт. **Колкото е по-близо до властовите интереси** (при условие че е налице висока степен демократично управление на обществото), **толкова повече е въздействащата сила на контрола за усъвършенстване на управлението**, за предотвратяване на отклонения от нормите за поведение, за корупционни практики и измами.

На второ място се откроява пряката връзка между власт и контрол. Упражняването на власт, дори в най-тежките случаи на лошия пример, е имало своите ограничители, въпреки че не всички са оказвали своето въздействие. И въпреки това остава твърдението, че **безконтролната**

власт е обречена. „Министър, над тебе небе“, бе изрекъл фразата герой на Ст. Л. Костов („Големанов“) и представата за власт наистина за преобладаваща част от устремилите се към върха е точно такава. В човешките общества, където зависимостите са добре очертани и действат неизбежно против волята на отделните личности, контролът се явява регулатор на личностното поведение в името на общия интерес. Звучи преекспонирано може би, но преценено обективно няма ограничителни параметри за проявите на контрол върху поведението на личности, структури или функции от социалното управление, доколкото това поведение е част от всеобщата зависимост при постигането на общи цели. Каквито и примери да се посочат, те все ще са в тази посока и ще доказват, че **силна власт е тази, която приема механизмите на контролни въздействия и върху своите действия** създава условия за прояви на различни форми на граждански, формален и неформален контрол, на власт, която създава условия за независимост, обективност и строгост на контролните прояви, независимо към кои личности и властови структури са насочени. Силна власт, най-сетне, е тази, която поема регулиращата функция според оценките на контролните въздействия. Нелогично е да се очаква, че властта, както и проявите на нейните управляващи механизми ще следват безпрекословно оценките на контрола. Взаимодействието, творческият диалогичен подход, участието на специалисти и научни кадри е едно предположение за успешен завършек на контролния процес.

На трето място е необходимо да се **разграничи политическата власт от корпоративната и още повече от олигархичната.** В условията на демократично развиващо се общество политическата власт е контролирана от граждански, формални и неформални структури, медии, защо не и от съдебни органи. Степените на прозрачност на демократичното управление дават възможност да се оказва контролно въздействие от страна на посочените субекти. Проблем остава реакцията на политическата власт, нейното желание и възможност да регулира своите решения при очевидни недостатъци в тях. Вероятно това дава основание на изследователи на тази тематика да предлагат допълнителни контролни звена, да се извършва контрол за ефекта от оказаното контролно въздействие. От друга страна, реакцията на властта често е свързана с търсене на нови законови решения за норми, които се предполага, че разширяват властовите полета, насищат с повече правомощия подчинените им управленски структури. Всъщност нещата са по-прости и те засягат мотивирането на управленските звена да спазват и да работят за спазването на наличните норми и правила, а не непрекъснато да се търси тяхното увеличаване или „ремонтване“. Справедливо е да се отбележи, че това е въпрос на политическа воля и желание да се реагира на контролното въздействие, като се мотиви-

рат контролните институции да изпълняват независимо своите функции и ефективно да предотвратяват измами, корупционни практики, нарушения на норми и правила.

В корпоративната среда контролът, както вече се посочи, е право на притежаващите преобладаващата част от собствеността да вземат решения и да налагат поведение, съответстващи на техните цели. Контролът, както се разбира, освен че е управленска функция, е и властови елемент за управление на притежаваната собственост. Което означава, че той защитава интереса на притежаващите тази икономическа власт и е насочен към качеството на управленските решения и тяхното изпълнение. За съжаление, на практика се получава обратен вариант, когато вътрешният контрол е повече в близост до интереса на управляващите корпорацията (назначени от акционерите, притежаващи икономическата власт). Необходимо е да се отбележи и това, че за достоверното счетоводно отразяване на финансовото и имущественото състояние на предприятието отговорността е на ръководството, т.е. на управляващите предприятието, и че тази отговорност включва целия процес на организация и на **вътрешните контроли**. Отговорността в случая е по закон, но и като предположение, произтичащо от връзката „власт – управление“. Вероятно това е причината да се открият два вида контролно-оценъчни процеси: вътрешен контрол и вътрешен одит. Вътрешният одит има за цел да оцени състоянието на вътрешните контроли, на цялата контролна среда, с което се затваря процесът на цялостен контрол в корпорацията, като следствие от правото на власт. В този смисъл са нормативните изисквания за избор на външен одитор, както и на вътрешен одитор във финансовия сектор от общото събрание на акционерите.

Значително по-сложни са **отношенията: политическа – олигархична власт**. Всеизвестна истина е, че олигархичната власт има **задкулисно влияние** и отстоява своите интереси чрез участие във властта или чрез манипулиране на нейните управленски решения. Малко отклонение, с известна степен на политическа интерпретация, дава донякъде представа за възможностите на тази задкулисна власт да оказва силно влияние на политическата власт.

Към властта по правило се устремяват партии, които обединяват интересите на участниците в тях. **Днешните партии** обаче **нямат класов характер**, те обединяват както обикновени хора на труда (или дори безработни), така и значително заможни личности, в т.ч. и олигарси. Участието на дадена партия във властта вече създава условия за колаборация между политическата и олигархична власт, с очаквани предимства за втората. Нейното влияние естествено намира израз в подбор на управленски апарат, във формирането на контролните институции, в нормативното осигу-

ряване на собствените интереси. През последните 25 години българската Сметна палата (СП) вероятно постави световен рекорд по промени на своята нормативна база, съответно и ръководство. При първоначален мандат от 9 години досега са избирани от НС 5 различни председатели и състави на СП, всичките според властващата партия. Може да се приеме за нормално, след като се знае, че контролът е управленска функция и всяко управление иска такава контролна система, която е удобна на неговите интереси. Не и при заявени демократични принципи, които изискват професионално силна, независима контролна система, деполитизирана и обективна при своите действия. **Изводът**, който следва, е, че **независимостта на контрола е мерило за достигнатото ниво на демокрация**, при подходящи условия е в състояние да съдейства за усъвършенстване на социалното управление, да е в услуга на всяка демократична власт, независимо коя партия носи отговорностите на властта, да ограничава влиянието на олигархичната намеса в управлението, да поддържа необходимия баланс на общественото доверие. Изглежда парадоксално, но **неконтролираната власт е податлива към олигархичния интерес, към корупционни прояви, лесно се превръща в диктатура** [10, стр. 225]. Всъщност няма нищо парадоксално, историята и днешната световна действителност са достатъчно богати на примери, за да приемем като аксиома това заключение.

2. КОНТРОЛЪТ В УСЛОВИЯТА НА РАЗЛИЧНИТЕ ФОРМИ НА ВЛАСТ

Обект на изследване на много автори е темата за **формите на власт** и те, въпреки някои общи характеристики, изглеждат различно представяни. В случая, в интерес на настоящето изследване, се спираме само на една от класификациите на формите на власт, представена в „Основы менеджмента“ [10, с. 518 и следв.], където всъщност авторите се позовават на други изследователи – Френч и Равен (French J.R. And Raven B.H. „The Base of Social Power“, Ann Arbor University of Michigan Press, 1959). Представени са пет форми на власт: власт, основана на принуда, власт, основана на възнаграждение (стимули), експертна власт, еталонна власт и законна власт.

В многовековната си история човечеството е преживявало всички посочени форми на власт, но нека започнем с тази, която може би е най-често срещана във всички нива на социалното управление – **власт, основана на принуда (на страх)**. Ефективността на контрола, както посочват М. Мескон и останалите автори [10, с. 522], е в най-ниски степени въпреки увеличаваните разходи за неговото поддържане. **Страхът поражда подчинение** – това всеобщо правило е използвано, привидно несъзнателно, като следствие от ситуацията [кризисни явления, хаос, безредие], но всъщност е норма на поведение от страна на всяка власт, която не разполага с

голямо разнообразие от методи за влияние. Страхът в управляваните да не се загуби позиция, работа, изобщо да се опази семейство, близки, приятели и колеги, да се предотврати посегателство и заплахи на собствения бизнес, всичко това е среда, която поражда примирение, дори когато тези, които упражняват власт, изглеждат съвсем добронамерени. Изводът е, че те не са повлияли за създаване на друга среда, други условия, където властват принципите на професионализма, отговорността на всеки за изпълнение на целите, заетост, добри условия за бизнес. Връщаме се на онзи елемент от контрола, който предполага въздействие върху средата и условията, които предизвикват негативните явления и отклоняват общественото, съответно корпоративното развитие от постигането на високи цели. **Власт, която създава условия за принуда и страх, не може да разчита на прогрес, контролът е на ниски степени от своето проявление.** Може дори да се приеме, че и в самите контролни институции властва страхът, а това вече е сигурна гаранция за неефективен контрол. И тук е налице парадокс. Въпреки че добрият професионализъм е подгиснат от принудата в управляваната система, може да се получават и добри резултати, но те не са в онази достатъчност, която да отговаря на конкурентната среда, още по-малко на изискванията на европейската общност. Каква оценка да даде контролиращият за проверяван обект, ако неговата проверка е предизвикана от неприемливите резултати на предходната контролна проверка, извършена при друга власт. Разбира се, че твърденията на втората проверка ще са обратни на току-що завършилата.

Упражняваната власт в условия на принуда и страх носи вреди и за поведението на властващите. Те също се страхуват от възможни укори, критики и опасност от загуба на изборни резултати. Тогава и възможно най-добрите специалисти в контролните институции няма да могат да изведат контрола от неговото почти нулево ниво. Няма по-страшно за контрола от ситуация, която е предизвикана от страх в самите властващи да провеждат убедително своята печеливша стратегия. Всяко колебание намира отражение върху нивото на контрола, което е и мерило за нивото на власт и на управление. Хаосът е неизбежен, макар че и хаосът е някакъв ред, но без контрол и добре прилагана законност. Което въпреки всичко ще даде основание и за едно друго заключение – страхът от закона, от нормата, от строгия ред за нейното спазване има „здравословен“ характер за социалното управление. В противен случай властва по-страшният **синдром на безконтролност, недосегаемост и безнаказаност**, добре познат в българската действителност.

Отдалечени от времето си, съветите на Макиавели за властта преживяват своята непреходност до наши дни, вероятно и за в бъдеще. Един от тези съвети, коментирани от Майкъл Мескон и неговите съавтори [10,

с. 519], се основава на стремежа на всяка личност да притежава някаква власт. Власт, която дава възможност да се контролира някоя функция, имаща голямо значение за управляващите. Да се допълва, че Макиавели е оценил контрола като власт, малка или голяма, но власт върху поведението на други, ще е само още едно доказателство, че този социален феномен е спътник на човечеството от неговото създаване до днес. **Проблемът е да се овладява и използва властта като обективен фактор за усъвършенстване на управлението**, на обществения живот, на всяка клетка от социалния организъм.

Друга форма на упражнявана власт е **властта, основана на стимули**. Тази форма на власт може да се разбира буквално като умение да се използват стимули за добро изпълнение, в т.ч. и да се изпълняват предизборни обещания от идващите на власт. Положителното влияние на подобен подход е очевиден при едно условие: стимулите се прилагат по строго определени критерии и контролират за тяхната справедливост, те са извън политическите предпочитания, предполагат високи професионални качества, опит, знания и обществен авторитет. Всяка политическа намеса прави контрола безпомощен за оценки на изпълнението, започва да действа първата форма – принуда и страх. Примери много, но един от тях доказва достатъчно добре горното твърдение. **След всяка изборна промяна започват реорганизации**, в т.ч. и на закони, приемани съвсем наскоро. Очевидна е причината – стимулиране на политически фигури за заемане на длъжности независимо от тяхната квалификация, ниво на професионализъм, обществен авторитет. Реорганизира се управленската структура в държавни предприятия и предприятия от публичния сектор, все с тази цел. Не са по-малко неефективни стимулите в частния сектор, където освен политически, действат и други фактори на връзки и зависимости. Към всичко това, като се прибавят и **реорганизациите в контролните институции**, ще се разбере, че подобно стимулиране не води до усъвършенстване на изпълняваните управленски функции, то е пречка и за ефективен контрол, какъвто и да е той. В този набор от оценки на стимулите и възнагражденията, волю или не, се включват и корупционните практики като стимул за решаване на политически, професионални и други бизнес проблеми. Възможен ли е ефективен контрол върху тези негативни отклонения от иначе положителната форма на управление чрез стимули? Отговорът може да е утвърдителен само ако носителите на власт осъзнават отговорностите и последствията от използването на стимулите за политически и други лични цели, ако са убедени в потребността от независим, авторитетен и обективно провеждан контрол. **Държавата е силна, твърди Соломон, когато нейните управници спазват Закона, а народът върви след тях**. Чудесен стимул, нали?

Според Майкъл Мескон и неговите съавтори [10, с. 523 и следв.] **законовата форма** на власт всъщност е власт, упражнявана като **традиция** на управленското влияние. Тази форма предполага добра организация, съзнателно участие в постигането на целите, традиционно приемлив от управляваните строг контрол, изобщо привързаност към доброто старо време, когато се приема за чест да се служи в армия, да се подчинява на заповеди, да се вслушва в препоръките и с възхищение да се приема волята на ръководителя. Но **светът се променя, а с него и традициите**. Днес те имат друга посока на проявление, изискват и други форми на контролно въздействие. Всеки опит насилствено да се налага както формата на власт, така и проявите на контрола в традиционното управление, всеки опит да се поддържа представата за „онзи“ традиционно провеждан контрол ще е обречен. Кое не означава, че както формата на власт, така и контролното въздействие ще са по-малко ефективни. Необходимо е съобразяване с промените на средата, за да се търси **приспособяване към новите условия**, да се съобразяват динамичните промени в т.нар. традиция на съвременната демократична власт и контролът, упражняван чрез нея.

Власт, упражнявана чрез **харизматично** въздействие, т.е. чрез **еталон**, пример за подражание, има своите прояви в различни точки на света, в различни социални структури и при различни условия, разбира се. Често се посочва Уинстън Чърчил, но само за периода на Втората световна война и за условията в Англия (веднага след Втората световна война Чърчил не е избран отново за министър-председател). Харизматична личност на всички времена за САЩ е президентът Франклин Рузвелт. Харизматичен за обществото и не съвсем за американския сенат е Джон Кенеди. Голда Меир, бивш премиер-министър на Израел, се счита за харизматична личност само когато е била учителка [10, с. 528]. Примерите могат да продължат, но това няма да промени казаното преди това за проявата на тази форма на власт само при определени условия и време. Преекспонирането на харизматичното въздействие и залагане бъдещето на упражняваната власт само на това обрича обществото на поредица от несполуки, стигащи до култ към личността и не без помощта на медии и други пропагандни средства – до еднолична, тоталитарна форма на управление. **Изводът е, че харизматичното влияние** трябва да се цени **като възможност да се постигат конкретни цели при определени условия**, но не и като трайно поддържана единствена форма на влияние. При такива условия контролното въздействие е винаги слабо, проявява се само в зависимост от указанията на харизматичната фигура, лишено е от независимост и обективност. **Злоупотребата с тази форма на власт всъщност е показателна за безконтролна власт.**

Експертна власт или власт, основана на експертното участие в нея.

Едно от правилата на управлението на системите отбелязва, че добрият управляващ е достатъчно да познава отлично механизмите на управление. Което означава, че той може да не познава технологията на управляваните процеси, така както всеки човек управлява автомобил, радио, телевизор, компютър, без да познава тяхното устройство. Неизбежно за ефективно управление на каквито и да са процеси или обществени отношения е необходимо участие и на експерти, дори когато върховният управляващ е също експерт. Логично е да се очаква и изискване за експертни прояви в контролните институции, доколкото контролът не е само проверка на изпълнението като обратна връзка в системата, а въздействие върху нормата на системата, на избраната стратегия и ефективността на тактическите варианти за нейното осъществяване. **Контролът, следователно, има значение на творчески процес**, който измерва и оценява очакваното (прогнозно) състояние на системата и при използване на експертно участие предлага регулиране на нейното поведение. Експертно е съдържанието и на възможния диагностичен и прогностичен контрол. Проблемът се заключава в умението на притежаващите власт да организират изпълнението на целите на системата чрез използване знанията на експерти, както и да организират експертна контролна оценка на очаквани отклонения от зададените параметри, да уловят признаците за разклащане на системата, да търсят възможности за нейното стабилизиране. Проблем за тази форма на власт е и очакваната съпротива на експертите да им се оценяват някои решения (финансови например), но при наличие на независим и обективно осъществяван контрол тази пречка е възможно да се преодолява.

Възможно е да се разгледат и други форми на власт, но това няма да промени заключението, че ефективна власт, власт, обществено полезна, е възможна само при наличие на независим, обективно провеждан контрол, контрол, който свободно борави със съвременни изследователски методи за налагане на своето полезно въздействие. Което отново напомня, че контролът е не само зависим от властта, но е и независим изследователски процес, превръща се във власт, потребна да оказва влияние върху поведението и на управляващите.

Спорни остават различията между публичната власт и корпоративната власт. Разликите между тях са незначителни, макар че корпоративната власт произтича от размера притежавана собственост. Вероятно това дава основание на някои автори да твърдят, че **силна и приемлива е онази власт (публична), която не е свързана с придобиването на влияние чрез собственост или участие във властта, за да се придобива собственост чрез влияние**. Което означава, че винаги е необходим ефективен, **независимо провеждан контрол**, за да се предотвратят подобни рецидиви. И ако за публичната власт това изискване е залегнало и в закон

(Закон за Сметната палата), то за корпоративната форма на власт се налагат освен утвърдени от закона контролни действия, още и други, които в преобладаващата си част остават неефективни. Нормативните уредби за корупционните практики, за прането на пари, за установяване източника на доходи и т.н. са твърде разтегливи и отговорностите, разделени между контролни (одитни), следствени и издирвателни (ДАНС), счетоводни и др. органи. Правото на контрол като следствие от притежаваната собственост се превръща в право на власт, която често налага незаконни решения, още по-често при съдействието на контролни звена и други институции. Придобиването на нова собственост, като резултат от данъчни, митнически и други нарушения, се извършва безпрепятствено с тежки последици за държавните приходи.

Не може да се пропусне **връзката – власт, контрол, морал**. Действия, които са законни за обикновените граждани, е възможно да не се приемат като морални за достигналите върховете на властта. За всеки бизнесмен е законно да има сметки в офшорни зони, но това няма да е морално за всеки политик. Власт, която не зачита фактора морал, е силно политизирана власт, тя няма демократичен характер. **Гражданският контрол, контролът на обществеността**, на медиите, на неправителствените организации трябва да е **законово утвърден като възможност за влияние върху поведението на политическите личности**, иначе се получава състоянието на власт, основана на принуда и страх, упражняваният контрол е повече формален, отколкото реален, той е обществено неефективен. Звучи пресилено, но всяка власт, която търси стабилност в държавното управление, трябва да осигури ефективен контрол и регулиране на установените отклонения и нарушение на норми и правила. Останалото е примирение пред хаоса, доказателство за неефективност на властта или за желание подобна среда да е удобна за корупционни практики, придобиване на незаконни влияния и увеличаване на криминалните богатства.

Алчността, завладяваща все повече света, започва да се превръща в стил на личностно поведение и това вече е началото на неговото самоунищожаване. Не се ли спре, става страшно. Дано надделее разумът и заедно с това **онзи контрол като мерило на достигнатото ниво на демокрация**, който може да предотврати зловещото предсказание.

3. В УСЛОВИЯТА НА ВЛАСТ КАКЪВ Е КОНТРОЛЪТ ДНЕС И КАКЪВ ЩЕ Е УТРЕ

Или защо след все по-ярко очертаващото се признаване на контрола като обществена потребност, той е все повече обществено неефективен и страда от криза на доверие?

Очаквано е в благоприятната съвременна среда приложното поле на

контрола да се разшири, обогати и ефективно облагороди. Без пристрастие и излишна емоционалност трябва да се признае, че пропорцията не се получи, по-скоро е в обратна посока. Няма да е новост налагащото се в обществото твърдение, че никога не е имало такава безконтролност, което приляга и за утвърждаващото се мнение за българската действителност, че държавното управление е на автопилот. И все пак, ако тази оценка се отнасяше за България, бедата ще има само регионално значение. За съжаление, това е всеобщ, световен белег и той се потвърждава от множество известни изследователи, някои от тях нобелисти (Джоузеф Стиглиц – „Свободно падане“, „Цената на неравенството“, Жак Атали – „Кратка история на бъдещето“, „Да оцелеем в кризите“, Кевин Кели – „Извън контрол“).

Множество са белезите на безконтролност, както и причините, които ги пораждат и усилват тяхното проявление. Струва си да се спрем на някои от тях.

Първо: В международен план контролът все повече се характеризира като **силно политизирана, услужливо поръчкова, манипулативна функция на социалното управление**. Може би звучи пресилено, дори непремерено, но примерите вече твърде много ни приземяват към тази истина. Имах повод да отбележа как Комитетът по МСС разреши преоценката на т.нар. от някои автори „токсични активи“ на известни банки в САЩ с почти нулеви стойности като активи с очаквана изгода. Така някои банки безконтролно, услужливо придобиха добра капиталова адекватност и в условията на бушуваща финансова криза останаха непоклатими. Или примерите с двете проверки на СП на МС с коренно различни оценки. Или хаосът и поръчковите изпълнения със случая КТБ. В личен план дори не ми се ще да отбелязвам фрапиращите промени в Законите за Сметната палата. Едва ли има друга СП в света, която при деветгодишен мандат, посочен в първия закон, за по-малко от двадесет години е променяна пет пъти като структура и форма на организация, респективно с променено, според политическия интерес, ръководство. Всъщност примерите са вече ежедневие и е безсмислено да се отбелязват. Значение има казаното, че най-важното качество на контрола – *независимостта*, е стъпкано и от подобен род контролни институции не е възможно да се очаква друго освен политическо пристрастие, послушание, конформизъм и престъпна услужливост. В такъв стил се развива и нормативната база, както и правовата система, но това нека да е тема за други наши колеги. За нас остава, колкото е възможно, да съдействаме да се преодолее „свободното безконтролно падане“, по смисъла на Дж. Стиглиц, да търсим и предлагаме решения, противодействащи на политизацията и независимостта на контролната функция, където и да се прилага тя.

Казаното за контрола изобщо, в глобален смисъл, се отнася и за не-

говите конкретни проявления. В своето историческо развитие контролът е генно зависим от властта, от правото на собственост, което също е власт. Както контролът в публичната сфера, така и вътрешният контрол в реалния сектор са зависими от своя принципал. Проблемът е да се приеме на първо време *принципът за независимост при изпълнение на контролната функция*, т.е. да се преодолее „поръчката“ при протичането на контролния процес и извършващият контрола да изразява независимо мнение за получените резултати. Само малко начало е, но е една възможност да се приеме предпочитанието на професионализма пред политическото или друго подобно решение. Големият проблем е **да се намери ефикасна защита** за тези, които са заплашени, ако спазват този принцип.

Второ: Инертно, от незнание или от модернизъм, **трайно се налага понятието ОДИТ за всяка контролна разновидност**. Ако нещата стигаха само до терминологична грешка, може би си струваше мълчанието и на специалистите, още повече на специалистите с научни степени и звания. Грешката е по същество и по нея не трябва да се мълчи. Вероятно е неудобно точно тук да се пояснява, че *одит и контрол не са едно и също нещо*, че въпреки буквалния превод от английски език на понятието „одит“ той по същество не е ревизия. При очевидната необходимост на КТБ да се извърши *пълна ревизия*, още в началото се заговори за одит, при това след само една седмица вече имаше и „потресаващи“ резултати. Дори и да се приеме, че става въпрос за одит, той трябва за случая да е **диагностичен одит**, което е различно дори от регулярния, класически вид одит. Изборът на друг вид одит, от други органи, регламентира съмнението, че предходните одити са провеждани некачествено и това трябваше да се съобщи на висок глас.

Към всичко казано по тази тема може да се добави и липсата на нормативно решение за различията, правата и компетенциите, за структурирането на вътрешния одит и на вътрешния контрол в системата за управление на съответната институция. Каквото и да се отбележи по този повод, все още е обидно, че все още сме встрани от възможните решения, мълчаливо приемаме **пасивността на вътрешния одит към неефективния вътрешен контрол**, че външният одит прави същото, макар и в одитния план и в доказателствата за изпълнение и при измерването на риска, още повече и в одиторските стандарти е предвидено твърде много за оценка на вътрешните контроли. Иначе как да се обясни случаят „Енрон“, „Пармалат“, защо не и КТБ. Изкушавам се да допълня и нещо като за скоби: всъщност не се ли залага твърде много на писмените (формалните или по форма) доказателства, на попълнените справки от одиторите и по-малко на фактически постигнатите резултати. Едва ли одиторската фирма „Артур Андерсен“ не е имала достатъчен обем справки и доказателства за одита на „Енрон“. С положителност и одитът на КТБ е проведен с попълване на необходимите

справки. Все пак злото се получи и то при пълно мълчание за ролята на надзорните органи (как ми се иска да прибавя и политиките в т.ч.), на други институции, за да остане единствен виновник одитната институция.

Ако се абстрахираме от конкретните, известни вече одитни фирми, извършили одит на злополучно завършили компании, ще признаем, че **има обективни причини за пропуски при провеждането на външния, наричан все още „независим“ финансов одит.** Въпреки добрия професионализъм на одиторите, повишената взискателност на надзорния регулаторен орган (КПНРО) и непрекъснато допълващите се методика и стандарти за финансов одит, одитният процес става все повече напрегнат, съпътстван с непрекъснато увеличаващи се изисквания от страна на ЕК. Доскорошното наименование *независим финансов одит* вече няма такова значение. Този одит се превръща все повече в силно регулиран процес от страна на европейски, държавни и регионални органи. Казано кратко – той вече е страна в процеса, а не независим оценител. Очевидно потребностите на обществото за одитна информация нарастват, но договорно отношенията са между одитори и предприятие. Одиторите са притиснати от невъзможността да увеличат обема преки одиторски процедури и прибегват до прилагането на предимно **аналитични процедури**, за да се вместят във възможния времеви и финансов ресурс. Рисковете се увеличават и ходенето по ръба на бръснача става одиторско ежедневие. МОС, при изискванията за достатъчни и уместни доказателства, все още залагат на професионализма, опита и познаването на обекта, но поредицата регламенти на ЕК, указания и решения променят възможността да се подхожда творчески към проверките. Те все повече се бюрократизират и отдалечават от възможностите да се предотвратяват съществени непълноти и неправилности. Тези проблеми обаче привличат сравнително малък брой изследователи, предимно одитори, и решение не само че не се намира, но и вероятността за провал става все по-осезаема. Кому са нужни предвижданията 200 въпроса за проверките на качеството на одитите? Ако наистина това е критерий, направете ги 500. *Науката за управление е точна: ефективно е онова управление, което съумява да улови главното, същественото в управляваните процеси.* Зарови ли се в дребното, става безсмислено.

Нека все пак да затворим скобата и да се върнем на началото: терминологичното объркване съдържателно принизява контролните проявления и всъщност ги прави много удобни за манипулация на резултатите. И ако това е целта на определен слой управляващи, не трябва да се премълчава от специалистите.

Трето: Въпреки посочения напредък в знанията за контрола издаваните литературни източници, добрите попадения в нормативната уредба, развитието на кадровия потенциал, непрекъснато допълваните стандарти

в **методологическо отношение** не се постига очакваният ефект. Тук има значение правилото: погледнато формално – всичко е нормално, погледнато нормално – всичко е формално. За формалните справки и доказателства вече споменахме, но за голямо съжаление установените и прилагани методи, модели и форми на контрола се занемариха, струва ми се и отхвърлиха. Проблемът е глобален, той не засяга само българската практика. Развихрилата се криза е доказателство и то се изразява в следното:

3.1. Пред погледа на не една контролна институция, на външни и вътрешни контролни органи, ярко се развиваха признаците, очевидна беше средата, условията, които предвиждат пораждането на кризисни явления. Несъответствията между потребности, потребления и производство, драстично откритият „триумф на алчността пред разума“ [11, Дж. Стиглиц, Свободно падане]. Има всичките основания да се заключи: **кризата беше предвидима**, но тя до голяма степен се подпомагаше от бездействието, за съжаление, и съдействието на контролни органи и институции. **Кризата в контрола и в контролните институции предхожда икономическата криза** и за това вече стана дума. Няма как иначе да се обяснят неконтролираните финансови трансакции, кухите обеми печалба, вакханалията на банковите институции или кризисните ситуации в Гърция, Португалия и не само. Няма обяснение и поведението на международните институции по отношение на тълкувателните решения за приложение на счетоводните стандарти. Казано обобщено, необходима бе **реакция** от страна **на контролните институции за кризисната среда**, за наличните и лавинообразно проявяващи се условия за поява на кризата. Имаме ли в нашата теория подобно изискване? Дано не звучи самохвално, но има и се отнася до втория (номерацията няма значение) елемент на контролната функция, който се характеризираше с оценка на средата, условията, които пораждаат отклоненията от нормата, **контрол преди, а не след събитието**, или, както условно се нарече, „Установяване на очакваното състояние на системата“. Или онази част от контролната функция, която включваше диагностиката, в т.ч. и диференциалната диагностика. В „Контролиране на кризата“ Робърт Клитгард постанови проблема за **диагностика на обекта на контрола**, в неговия случай – корупцията. Има основание да се заключи, че ние **не ценим постигнатото в нашата теория** и не правим достатъчно усилия то да се наложи, умело да се съчетае с принципите и елементите на модела COSO. А както се разбира, макар и по-късно до тези изводи достигат и други, предимно чуждестранни автори. Дано да не е пресилено, но никога, както сега, контролът е след събитието, той се провежда мащабно, когато е настъпило злото, и в това се уверяваме всеки ден – за Мизия, Бисер, за похарчените на халос пари.

В този ред на мисли не е безинтересно видимото проявление на друг

тип криза – **кризата на растежа**. До сега в света се говореше само за финансова криза (лично винаги съм я възприемал в по-широк план като икономическа), но все повече се потвърждават ниските темпове на растежа, ниските нива на инфлация, преминаващи в дефлация, изобщо процеси, които **искат нов тип контрол**. Контрол, който предвижда и **изпреварва събитията** и в сътрудничество с друг кръг специалисти предлага и подходящи решения. С такива очаквания е проблемът за **контрол върху риска** и най-вече върху **рискообразуващите фактори**, които в преобладаваща степен имат **комплексен, интегрален** характер и е потребно разнообразие от изпреварващо контролно въздействие. Или новите разбирания за модела COSO в частта за въздействие върху рисковата среда за предотвратяване на измамите. Неотдавна се публикува новата рамка на модела COSO. В него има съществени промени, по-скоро допълнения в съдържателно отношение на петте елемента. Открояват се по значимост 17-те принципа, разположени в отделните елементи на модела, докладването на целите, принципите и фокусните точки, осмислянето на риска от измами, отговорност за механизмите на вътрешния контрол, ефективното управление и надзора на организациите с увеличение на регулаторните изисквания, професионална преценка за качеството на вътрешния контрол и др. „В крак с времето“, както озаглавява своята публикация авторът на представянето на новата рамка, изисква конкретно познаване на възможностите да се използва активно финансовата и нефинансова информация (интегрираното отчитане), за да се получи по-голям ефект от упражнявания вътрешен контрол върху рискообразуващите фактори, с по-ярко изразен комплексен, интегрален характер.

Разсъжденията е възможно да продължат, но очевидна е потребността от създаването на „**лабораторен**“, „**изследователски**“ **вид контрол**, контрол, който проучва, изследва, оценява и предлага решения със силата на неотменимост. Такъв подход е възможен за всички видове контрол, за международните контролни и с права на контрол институции, както и за националните контролни системи. Възможно е дори да се обсъди идеята за **национален, респективно европейски контролен орган** с подобни функции. Институцията, която ще има възможност да обединява усилията и резултатите на други контролни органи. В случая не се прави аналогия с Националната контролна система в близкото минало, а само се поставя проблемът за **обединяване усилията на различните контролни институции в изследователски център** с правомощия да съдейства за предотвратяване на негативни събития или за санкциониране на поведение, което ги предизвиква. Няма пречка на първо време да се приеме идеята за отделно звено в контролен орган като СП например. Проблемът, както се разбира, има глобално решение в световен план. Интерес представлява в

това отношение книгата на Жак Атали „Кой ще управлява света утре“ [1], където се поставя за обсъждане темата за световно правителство, за **световни Генерални щати** (разбирам, че вече подобни мисли се изповядват и от някои неправителствени организации). Без да се спираме подробно на темата, ще отбележим само, че идеята е при запазване на националната, респективно регионална и т.н. идентичност да се установят механизми за контрол и регулиране на сложните обществени процеси. Кое не изключва съвършенствата на националните контролни институции и регулиране на тяхното поведение и поведението на другите процеси в световната общност от централизираната световна система или от световни Генерални щати. Остава да се отговори на въпроса: Кой ще го направи? Засега се лансира идеята, а тя наистина е голяма и стратегически световно значима, останалото иска време и усилия, в т.ч. и нашите.

3.2. Като продължение на казаното идва проблемът със занемареното разнообразие от **форми на контрола**. Проверката, най-често одитът са символите на контрола. **Наблюдението** и особено **проучването, частичните и тематични** проверки и тяхното комплексно организиране останаха пред вратата на консерватизма. Все пак в недалечното минало тогавашния Държавен финансов контрол показва ефективен опит в тази посока. Използването на този опит няма да е връщане назад, а един нов прочит на теоретичните познания в съчетание с вече доказана практика, при това както за финансовия одит, така и за одита на изпълнението. Използването на средствата по Европейските програми е достатъчно добър обект за тази цел.

3.3. Понятията **диагностичен и прогностичен контрол и особено одит** имат вече сравнително дълго присъствие в теорията на контрола, срещат се и в практиката. За съжаление, те все още имат понятийно значение въпреки плахите опити на някои автори да отбележат и нещо по тяхната методология. Тук проблемът е и в това, че той не е изолиран от останалата теоретична част на контрола. Защо да няма диагностичен, респективно прогностичен – частичен, тематичен, комплексен контрол? В такъв стил е проблемът за **формите** на тяхното проявление – наблюдение, проучване, стратегически контрол и т.н. Тези теми са изоставени вероятно поради подценяване или по-скоро от желанието да се улавят помодерните, по-ярко звучните теми. Контролът се нуждае точно сега, както никога досега, от **конкретни разработки, методология и технология на контролния процес**. Що се отнася до диагностиката на обектите на контрола, тяхното предвиждане като състояние в бъдещето, това вече е жизнена необходимост.

Темата за методологията на контрола е неизчерпаема, тя винаги ще е актуална. От наша страна, като обществен дълг на научните кадри е не-

обходимо да обединим усилия и целево да се насочи вниманието на отделните изследователи към методологията на контрола. Очаквано е в нея да присъстват и много повече методи, модели и подходи, разработени форми на контрола, приложението на интердисциплинарни подходи.

3.4. За характера на научните изследвания в областта на контрола. Изследователският процес носи белезите на научната индивидуалност и неговата плодотворност се определя от богатството на изследователското разнообразие. И все пак има общи елементи, които обединяват, целенасочват и стойностно определят изследователския процес. Още повече когато проблемът се отнася до контрола, сложна наука с множество интердисциплинарни връзки и зависимости. Разбираемо е, след като обектите на контрола се отличават, ако използваме казаното от Р. Ежби, с безкраен брой параметри. Изследвайки този проблем, акад. Евгени Матеев [9, стр. 22] отбелязва, че точно поради това „връзките на взаимна зависимост се разгръщат на различни плоскости, емпирично дадената съвкупност е винаги **хетерогенна**“. Колкото и нестандартно да звучи тази хетерогенност на обектите на контрола, включва и тяхната хомогенност на определени нива и обект на изследване. От такъв род са изследванията на **личностните отношения** и връзки между отделните личности, които безспорно имат хомогенен характер, но в същото време са част от хетерогенната среда. И тук е мястото да се конкретизира проблемът: научните изследвания в областта на контрола трябва да обхващат разбирането за сложните процеси в неговите обекти, които са предмет на различни науки, иначе успехът е невъзможен. Възможно ли е задълбочено изследване на съвременните проблеми на контрола, като например този за **контрола върху корупцията**, освен и от гледна точка на социологията. Или: контролът върху **правното на пари** като сложен процес от правна, финансова, търговска гледна точка. Или **измамите** като обект на контрола и отношенията управлявани и управляващи, които показват неравновесна взаимна зависимост в управленската среда. В днешно време все по-реално звучи предупреждението на Зомбарт, че с развитието на производителните сили се намалява зависимостта на човека от природата, но се засилва неговата зависимост от обществото. Подобни са примерите за множество още **интердисциплинарни знания**, които са необходими за успешното развитие на изследователския процес в контрола. Логично изглежда по-лесното – да се върви директно към това, което се случва, най-вече което се е случило в ежедневието, а не да се търси сложната причинна връзка на онова, което е възможно да не се случи. Другата причина е свързана точно с финансовите проблеми и се отнася до **интегрираното отчитане**, ново изискване на ЕК и на Закона за счетоводството, където социалната отговорност, устойчивото развитие, човешките ресурси и др. вече стават задължителна част от финансовите

отчети на предприятието. А в този случай обектът на изследване е силно хетерогенен и изисква интердисциплинарен подход.

Четвърто: Подготовката на кадри за контролния процес. Не случайно се използва изразът „контролен процес“. Подготовка на кадри не само като изпълнители в специализирани контролни институции. Най-вече в тях, разбира се, но не само. Проблемът е и за подготовка на кадри, които неминуемо в своята професионална дейност осъществяват и контролни функции. Преобладаващо и на практика това не се прави поради непознаване на контролния процес, на неговата съдържателност. Като цяло проблемът заслужава по-голямо внимание.

4.1. На този етап преподаването на знания за контрола (в УНСС, в ИУ – Варна, в СА – Свищов, в други ВУЗ) заема все повече пространства. Въпреки това необходимостта от разширяването на кръга става все повече неизбежна необходимост. Това, че контролът се разглежда като управленска функция или като част от системата за управление, не изчерпва потребността от специализирани познания за неговото разнообразно проявление.

4.2. По-широко разгръщане на **връзките с практиката**. От една страна, това трябва да стане по пътя на договорни отношения с контролните институции, за повече ползотворни връзки с НАП, НОИ и др., които ще имат двустранно значение. От една страна, ще се привличат специалистите от контролните институции към преподавателска, защо не и към научна дейност (докторантури например), от друга ще се подготвят целево кадри за контролната система.

Пето: Все по-силно е усещането за устойчиво развиващата се **криза на обществено доверие към контрола**. Като се започне от казаното дотук, с примерите за **зависимост, политизиране, съгласявателство, манипулативно поръчково поведение, престъпна услужливост** на властващите към даден момент, и се стигне до явното вече **съучастие** в протичането на кризисните икономически и политически процеси у нас и не само, ще трябва да приемем, че падането надолу е неспирно. Колкото и да са големи професионалните умения на контролните институции, колкото и напред да е науката за контрола, все повече ще се усеща общественото недоверие, превръщащо се вече в **безразличие**. Може да се възрази, че данъчните контролни органи полагат усилие това да не е така, но какво от това, като виждаме високите проценти на **сивата икономика, източните милиони ДДС**, неплатени здравни и пенсионни осигуровки, данъци от различен вид. Какво от това, че **митниците** се намират в непрекъснатата реформиране, а дворът ни е все разграден? Има ли ефект от контрола върху **ефективното, ефикасното и икономично изразходване** на средствата, когато примерите за обратното ни заливат като наводнението в Мизия? Или

ефектите от (не)използването на средствата по европрограмите. Бележат ли спад корупционните практики, прането на пари, измамите, присвояванията на обществени средства? Или е увеличен броят на санкциониранията за неспазване на законността, за финансовите злоупотреби и присвояванията на обществени средства, за очевидното несправедливо разпределение на обществените поръчки. Даден ли е отговор пред обществеността защо излизащите от политиката забогатяват неусетно, колко са нанесените щети от тяхното бездействие или неефективно управление? Или има отговор защо при „перфектен“ външен одит на одиторска фирма от голямата четворка, „ювелирни“ проверки на КФН и на банков надзор се случи КТБ? Привързаният към скалата Прометей няма как да размаха горящия факел и да освети безконтролните прояви на малки и големи.

За наше и всеобщо съжаление кризата на доверие към одита е в нарастваща степен и по тази тема е писано и от други автори. Освен отбелязаните причини и очевидни несъответствия между очаквания и реализирани възможности не е за подценяване факторът самочувствие. Многократно е отбелязвано бързото налагане на иновативни решения в управлението на одиторската общност, самият Институт на дипломираните експерт-счетоводители показва модерно присъствие в европейската общност на одиторите. И въпреки това изолираността на Института, неговото капсулиране се усилва въпреки опитите за контакти с бизнес организации и неправителствени организации. Как да си обясним, че непрекъснато в различни закони се налагат норми, които не съответстват на професионалните интереси на българската одиторска общност? Прегледът на някои закони ще ни покаже, че или не е взето мнението на Института, или Институтът не е реагирал на очевидни неправилности. Оставаме с усещането, че повече от одиторските процедури са разписани не в МОС и ЗНФО, а в различни други закони – Кодекс по застраховане, Закон за публично предлагане на ценни книжа и др., да не говорим за нашия собствен закон, където нивото на одитора е принижено до помощен и зависим орган от одитния комитет, при положение че се избираше директно от Общото събрание на акционерите. Връзките с обществеността, най-вече с политици, ръководни институции, бизнес организации и др., не са на ниво. Всяка книга, посветена на одита, постановява, МОС също, че одитът има за цел да отговори на обществените очаквания, чрез изразеното одиторско мнение се задоволява общественият интерес. Обществото и в частност управленските и други подобни структури в него обаче не защитават интереса на одиторите. Причината все пак е в самата организация на одиторите, в нейната изолация от обществеността, липсата на съюзници в най-добрия смисъл на това понятие, вероятно и нежелание за такова сътрудничество. Един от решаващите фактори за успешното развитие на всяка контролна функция, в т.ч. и на одита, е парт-

нърството. Тази тема заслужава отделно внимание, но към казаното може да се добави идеята за обобщаване на някои изводи и оценки от значими одити и тяхното представяне пред ръководни органи на местни и национални институции. Българската общественост трябва да усеща присъствието на ИДЕС, бих добавил – на нивото на Сметната палата.

Да спрем до тук, дори и нещо да е пропуснато, обобщението, направено преди това, няма да се промени до днес. А утре?

Скептиците ще кажат: утре като днес. Ще ни се **позитивните мисли** да са все още живи, за да обединим усилията си утре да не е като днес. Рецепта е трудно да се измисли, но отнякъде трябва да се започне. Може би желанието за превръщането на контрола в лабораторен вид изследване на средата и условията, пораждащи отклоненията в социалната среда, да ни доведе до общ проект на дейците от теорията и практиката – Сметна палата, ИДЕС, НАП, ИВОБ, УНСС, ИУ – Варна, СА – Свищов и др. Или ще сме инициатори за независим обществен, неправителствен орган, с възможности за финансиране от Европа, който освен диагностични и прогностични контролни процедури ще работи за усъвършенстване на контрола в България.

Гражданският контрол, подценяван до сега, трябва и може да се целенасочи към ефективни въздействия и натиск върху управляващите институции и той безспорно ще се нуждае от идеи и решения на знаещите. Звучи далечно, но гражданският контрол е мечта на поколения през вековете, от възникването на контрола до наши дни. Необходимо е да го възродим, да му дадем форма, статут, идейна и методологическа въоръженост. Обществото трябва да повярва, че то е носител на контролните права и са налице възможности да ги отстоява. Каквото и още да добавим в тази посока, все ще звучи утопично, ако не се започне отнякъде. Няма да е лесно, но, както е казал един велик крал на Франция, „Париж си струва една литургия“.

Библиографска справка:

Атали, Жак.	Кой ще управлява света утре, Рива, С., 2013.
Атали, Жак.	Кратка история на бъдещето, Рива, С., 2009.
Атали, Жак.	Да оцелеем в кризите, Рива, С., 2011.
Гълбрайт, Дж.	Анатомия на властта, С., 1991.
Динев, М.	Контрол и регулиране в социалното управление, С., 2015.
Каменов, К.	Управленски процес и мениджърско поведение, Свищов, 2007.
Кели, Кевин.	Извън контрол, изд. Изток – Запад, С., 2016.
Макиавели, Николо.	Владетелят, С., 1991.
Матеев, Евгени.	Структура и управление на икономическата система, изд. НИ, 1987.
Мескон, М. и др.	Основы менеджмента, М., 1998.
Стиглиц, Джоузеф.	Свободно падане, Инфо дар, С., 2011.
Стиглиц, Джоузеф.	Цената на неравенството, Изток – Запад, С., 2014.